

kovácsolva. A fém nyelvéen kalapáccsal elmondott dolgokat nehéz a nyelv szavaira lefordítani. A praxikus élményeket közvetítő strukturális szépségeket nehéz magyarázni: egyediek és egyszerűek, érzelmi és indulati elemek a plasztikai formán. Primér értékek. Az arc lágy részeit alakító simogató ütések sora, vagy a nagy, formarendet alakító kalapácsütés széles nyoma legalább annyira szolgálja a szobrászi mondanivalót, mint a plasztikai forma. Mivel a szoborkovácsolás saját technikám, a Dante-szobor egyik nagy technikai élményem, úgy illik, hogy magam próbáljam magyarázni a felületmegmunkálási mód, struktúra és forma, forma és szerszám, szerszámnyomok és érzelmek kapcsolatát. Erre Dante FEJE — mint a legszembetűnőbb munkám — a legalkalmasabb. Az első szándékkal modellírozott felület minden érzésemet, indulatot hordja, legalább annyi van belőlem ebben a kovácsolt fejben, mint Dantéból.

I. mező. A halántékrészen a lemez természetes gyűrődése alakított kemény és lágy formákat. Az egész felület faszerszámmal lett alakítva, csupán a fejet borító sapka élén látszik az acélszerszámnak pár apró nyoma.

II. mező. A járomcsont és járomív állandó jellegek, markáns karakterjegyek. Formaértéküknek és építettségüknek megfelelően, acélszerszámokkal, apró, kemény ütésekkel belülről kifelé húzott formák. Gazdag struktúrájuk biztosítja, hogy a felületet végigtapogató szem nem siklik el fölöttük. Az arc formarendszerében funkciójuknak megfelelő értékben érvényesülnek.

III. mező. Karakter és kifejezés szempontjából közömbös felület, csak a fej tömegességét és építettségét szolgálja. Ennek megfelelően — mivel formai funkciója másodlagos — csak faszerszámmal alakított, lágy felület. A lemez szerszámnyomok nélkül szinte makulátlan állapotú.

IV. mező. A struktúra és a forma legbeszédesebb együttese, a lemez leg-erősebben igénybe vett része. A lemez erős összehúzása alakította ki a nyak bőrizmát. A főlös anyag formákba lett behúzva, és szinte önmagától alakult a kívánt formaegyüttesé.

V. mező. A fej kihúzása közben alakult esetlegességek. Lágyan hullámzó felület, a szerszámok nyomai nélkül.

Az orron látható erőteljes kalapácsütések a formaalakítás első rohamának nyomai, ugyanez a lendület alakította az állkapcsot is, míg a szűrő és alsó ajak formái, a kifejezés hordozóiként, acélszerszámokkal, aprólékosan megdolgozottak.

Dante fején a technika esztétikai értékeit akartam bemutatni. A csillogó fémes felület, a fém természetes gazdag színezettsége, fa- és acélszerszámok beszédes nyomai nem csak a megjelenítést szolgálják, de primér esztétikai értékek is. Nem közömbös az sem, hogy tiszerte több nemes anyagot elhasználva, több iparág és szakmunkások során keresztül nyilatkozik-e meg a szobrász, vagy kulcsig maga ajánrozza a munkáját. A kalapácsütések az alkotóról is vallanak és a-szobrász legszebb élményét, a munka élményét közvetítik.

TÁPAI ANTAL

EGY KÉSHEGYNYI MÉZ

MEGJEGYZÉSEK SALAMON PÁL MÉZ A KÉS HEGYÉN CÍMŰ DRÁMÁJÁNAK
SZEVEDI BEMUTATÓJÁHOZ

Ahogy az orosz prózairodalom múlt századbeli nagyjai Dosztojevszkijjal együtt vallották, hogy mindnyájan Gogol „köpenyéből” bújtak elő, joggal hivatkoznak a XX. század drámaírói az ibseni, hauptmani, pirandellói felöltökre. Mégis, ha manapság egy új mű színpadra kerül, nagyon nehéz meghatározni: kik és hogyan hatottak írónkra. A modern dráma nagyon sokat forgatta a köpönyeget. Sokszor a tehetséget ruházta fel, másszor a sarlatánságot takarta el. Ma már ez a ruhatár olyan nagy és színes, mint egy igazi színházé: megtalálható ott a milleri kabát, a williamsi lumberjack, sőt már a ionescoi-beckettli gúnya is. Persze: nem a ruha teszi az embert — lehet valaki Shakespeare jelmezeiben is korszerű, és ultramodern díszletek közt ósdi. Csupán a kritikus feladat lett nehezebb: megtalálni azt a nézőpontot, ahonnan együtt látja a varázslatot és a bűvésztükköket.

Salamon Pál Szegeden bemutatott darabja is a nehezen elemezhető drámák közé tartozik, hiszen cselekménye szinte alig van. Maga a szerző „történettudományi kísérletnek nevezi a Mész a kés hegyén-t, elmosva ezzel a műfaji határokat, s megelőzve jogos lehetőségként a „beskatulyázást”. Olyan színpadi mű a magyar drámapályázat e díjnyertes darabja, amelyet a viszonylag pontosan megadott formai határokon belül színészek korszerű játékaival lehet élettel megtölteni. A szerző mindent egy lapra tesz – egy modernnek látszó keretjének megvalósítására. Teszi ezt azon egyszerű okból kifolyólag, hogy tulajdonképpen nincs megfelelő tartalmi koncepciója.

Adott a formai váz: XXI. századbeli történettudósok munkaértekezlete, amelynek keretében egy tétel igazolására lejátszanak néhány történelmi eseményt. Azt hiszem, ez bármi lehetett volna (arra is gondoltam, hogy szerencsés kézzel a magyar történelem könyvében lapozhatna fel a szerző érdekes, mindmáig homályos oldalt), de Salamon Nagy Péter és XII. Károly harcait választotta. Talán azért, mert ebben látta a megfelelő drámai magvat, amelyből kinőhet a cselekmény? Nem, azt már az első történettudósi utasításokban elmondja, itt a nagy emberek, a nép és a történelmi igazság viszonyáról lesz szó.

Ilyen szempontból Brecht tan-drámáival lehetne összevetni a Mész a kés hegyén-t. Míg azonban Brechtnél a tétel igazolása is a valóságból vezethető le, tehát a valóságos drámai cselekményből, addig Salamon csupán illusztrál eleve beállított történelmi jelenetekkel: nem tesz egyebet, mint utánajátszatja a történelemnek a szereplők minden mozdulátát.

Az igazolandó tétel benne foglaltatik egyébként a dráma címében, amit egy lírai mondattal a Nagy Pétert és XII. Károlyt humanista meggondolásból egyaránt kiszolgáló hadimérnök mond ki: a jó, amit az uralkodók a népek adnak – csak mész a kés hegyén. „Eszmei mondanivalója” tehát – ha nem is mondható ősdinak – túlhaladott. A darabon végigvonul az „örök humanizmus” és történelmi materializmus küzdelme, a történelmi realitásokból közhellyé általánosított tanulságokat levonó és a történelmi szituációt megfelelően értékelni tudó kétféle Salamon vitája – de sajnos ebből jobbra az „örök humanizmus” kerül ki győztesen. A kettősség kézzel foghatóan abban mutatkozik meg, hogy míg a tényszerű történelmi hűség kedvéért a szerző egészen precízen olvassa szereplői fejére bűneiket, tetteikből nem az adott korra vonatkozó tanulságokat von le, hanem tulajdonságokat és viszonylatokat ragad ki: úgy általánosít, hogy az egyedit a valóság fölé emeli. Nagy Péter jellemének kettősségéből az uralkodók és a nép viszonyára utalva mondatja ki a címet adó aranyigazságot.

Shakespeare akkor is hiteles, ha Csehországot a tenger mellé teszi. Salamon darabjában éppen az a baj, hogy csak azt tudja: Csehország nincs a tenger mellett. Ha a néző felszólna a színpadra XII. Károlynak, vagy akár egy kurtizánnak, hogy mutassa meg a személyi igazolványát, a szereplő pontosan tudná születésének évét, hónapját, napját – talán még óráját is. Talán még arra a történelem-könyvre is emlékezne, amelyből jellemét kiollózták. De ha a kieszik történelmi szerepéből, és egy gimnáziumi történelem számára anakronizmusnak ható szituációba kerül, akkor nem tudja, miként viselkedjen. Ennek oka, hogy nincs egyénisége, illetve az csak tipikus jegyeket tartalmaz. Mintha ugyanabból a történelem-könyvből lenne kivágva, amely az általánosító tételeket tartalmazza.

Salamon kétségtelen tehetségének szikrái mégis felcsillannak a jellemek kavargásában. Olyan kitűnően sűríti néhány jelenetbe Alexej Tolsztoj vaskos Nagy Péter-regényét (ez is a legjobb figurája), hogy az embernek az jut eszébe: milyen nagyszerű jellemeket formálhatna, ha nem kötnék meg kezét időnként saját formai elképzelései.

Nagyon jó elgondolás például a már említett keretjének. Kísérhetné egy fantasztikus regény időgépének bűgása, mely századokon ugatja át a cselekményt. De a XXI. század tudósai semmiben sem különböznek a maiaktól e darabban: ugyanazokat a gondolatokat fejtik ki, amit nem a maiak, de már a múlt századbeliek is próbálgattak. Személyi kapcsolatok predesztinálják őket arra, hogy jövő századbeliek legyenek? Nem. Akkor meg mi szükség van ilyen megkülönböztetésre? Talán azért, hogy a különösség látszatával kendőzze a szerző a keretjének hiányosságait? Meglehet.

A keretjének szereplői tehát tudósok. Milyen tudósok? Meghatározhatatlanok. Egymással csak a történelmi színeken lépnek kapcsolatba, jellemüket az határozza meg indirekt módon, hogy milyen szerepet vállalnak. Ezen felül azt tudjuk csak róluk, hogy melyik színész játssza szerepüket. De akkor meg mi szükség arra, hogy tudósok legyenek? Ez már nem a „megváltó”, ez a kiábrándító mutatóvány. Hiszen csak arról van szó, hogy a történettudományi bölcsességeket csak tudósok mondhatják el. Úgy jobban hangzanak. A keretjének tehát semmiféle tar-

talmi funkciót nem tölt be, ahogy a narrátor sem úgy lép fel, mint a cselekmény irányítója, csak mint kommentálója.

A modern drámaírás mihelyt feltalálta a narrátort, rögtön meg is ijedt, és szerepét úgy igyekezett korlátozni, hogy egyre jobban beolvasztotta a valódi cselekménybe (Miller Pillantás a hídról című drámájára kell csak emlékeznünk). Ahol pedig mégis kívül kell állnia a cselekményen, ott olyan szimbolikus erővel ruházzák fel, amellyel a darab legjelentősebb személyévé válik. Kezdetleges formában ilyen Leonyid Andrejev Szürkeruhás Valaki-je Az ember élete (Zsinyi cselovéká) című darabban, vagy az Ilyen nagy szerelem című Kohut-dráma találos férfinja. A Mész a kés hegyén narrátora azonban halk szavú tudós, aki a darabtól függetlenül is csak önmagát tudná ismételni.

Mintha mindezt érezné, Salamon azokra a nagy jelenetekre (a két pap veszekedése, csata előtti percek, medvekaland, a lakoma) rögzíti drámáját, amelyekben a szereplők feloldódhatnak. Nagyszerű dolog, amikor a szereplők elfeledkeznek történetüdsi mivoltukról, és egy pillanatra emberek lesznek. De akkor rászól Péterre és Károlyra, mindenkire rászól Salamon Pál tanár úr, s ők erőltetetten vitatkozni kezdenek megint a történelemről és egyéb unalmas dolgokról.

Van *A mi kis városunk*-ban egy pompás jelenet. A halott asszonykát visszarendel egy napra a temetőből, arra a már elmúlt napra, amit látni, átélni kíván. De még egy órát is alig bír ki, hiszen mindent tud előre, mindenkiben látja a halált. A Mész a kés hegyén szereplői is tudják, mi következik egy-egy cselekedetükből, de ez bennük nem okoz konfliktust. Beletörődnek abba, hogy ők figurák, történelmi árnyképek. Salamon kirobant egy mesterséges lázadást, de rögtön le is fújja a narrátor segítségével, látszólag megint csak a történelmi igazság nevében.

A darab színrevitelének nehézségeit fokozza néhány formai koncepcióból adódó bonyolultság. Az embernek vannak néha olyan képzetei, amikor azt álmodja, hogy álmodik. Mint valami rettenetes szikláról sziklára zuhanás — olyan az ébredése. Képzelmük el mindezt több lépcsőben, három-négy álmossal. Mikor azt álmodom, hogy álmodban álmodom az álmodat. A Mész a kés hegyén szereplőinek ezt az átváltozást kellene véghezvinniük pillanatról pillanatra. A darab jellege, az önállóbb értelmezési lehetőség azt kívánná, hogy a színész legyen XXI. századbeli történetüds, de ugyanakkor a jelen embere is. De nem egyszerű történetüds, hanem olyan, aki — mondjuk — XII. Károlyt alakítja. E szerepben érzékeltetni kellene mindkét egyéniséget, tehát a tudósét is.

Angyal Mária rendezői elgondolása mindezek mellett egy-egy színészre több szerep súlyát is ráarkta. Lehetne vitatkozni, hogy helyes volt-e kamaradarabot csinálni Salamon drámájából (hiszen az írói utasítás szerint minden „tudós” csak az egyéniségének megfelelő történelmi szerepet vállalhat, s ebben a rendezésben így egyesek három-négy egyéniségűek lettek), az viszont biztos, hogy szükséges volt. A színészek közül így is csak ketten tudtak megfelelni a nagy feladatnak.

Szabó Kálmán egy kamasz önféjűségével formálja meg XII. Károlyt. Annyira erélyes, hogy társait sem engedi kiesni a szerepből: a játékot játszani kell. A darab felépítésének megfelelően a súlypont a második részben Nagy Péterre tolódiuk át. *Horesnyi* László ennek megfelelően építette fel szerepét: virtuózan, mint egy ukrán táncos, akinek a lassú lépésektől egészen a padlódöngető belefelejtkezésig gyorsul mozgása, majd hirtelen egy éles füttyel dermed mozdulatlanlanná: így engedi magában szabadon az ellentéteket Nagy Péter-Horesnyi mindaddig, míg legjobb barátjának menyasszonyát elragadva felkiált: Nem bírom tovább! Feledhetetlen Péter anyjának szerepében Falvay Klára, és jól játszik Jászai László, Kovács János is. Bozók István tudósa talán túlzottan halk szavú.

A Mész a kés hegyén címe szinte szimbóluma annak a megújulásnak, ami a magyar színházat jelenleg jellemzi. Ez a darab a Rokokó háborúval, a Tótékkal együtt — remény arra, hogy megszületik a korszerű magyar drámasztílus. Remény, hogy a drámapályázatot szükségképpen követő mennyiségi javulás minőségi változást is eredményezhet. Remény... azaz, hogy stílusosak legyünk: egy kés-hegynyi méz.

MIKLÓS FERENC